

ZENETANÍTÁS AZ EGRI TANÍTÓKÉPZŐBEN

KELEMEN IMRE

I. RÉSZ

A két- és hároméves képzés

(1828—1882)

Előzmények

1828. november 11. fontos dátum a magyar oktatásügy történetében. Ezen a napon nyitotta meg kapuit Egerben, a Foglár-féle nevelőintézetben az első, magyar tanítási nyelvű tanítóképző. A népoktatás helyzete ezt halaszthatatlanul szükségessé tette. Fáy András, Próbatétel a mai nevelés két nevezetes hibáiról c. munkájában már 1816-ban kifejtette, hogy „*egy nevelőket formáló iskola nem volna alábbvaló Institutum akármely Ispotálynál*” A Ratio Educationis-ban is szó van ilyesmiről. Ez ugyanis az egyes tankerületekben olyan anyanyelvi iskolák (Schola vernacula) felállítását rendelte el, amelyben nemcsak a tanulók nyertek színvonalasabb oktatást, mint a többi népiskolában, de itt kaphattak szerény képzést a falusi iskolák jövődő tanítói is. E tanítójelöltek, egyebek között zenei oktatásban is részesültek. A pályára való alkalmasságukat pedig megfelelő vizsgák letételével kellett bizonyítaniuk.

Ezeknek az úgynevezett „norma”-iskoláknak (v. elsőrendű népiskoláknak) a száma nem volt nagy. Terjedésüket elsősorban anyagi körülmények nehezítették. Az ország iskoláiban ezért igen nagy volt azoknak a tanítóknak a száma, akik semmiféle pedagógiai ismerettel nem rendelkeztek. Bizonyos, hogy többen is akadtak közöttük, akik egyéniségük és képességeik révén tiszteletreméltóan és becsülettel látták el hivatalukat. De ez nem volt, nem is lehetett általános. Az egri magyar tanítási nyelvű képző megteremtése *Pyrker János László* (1772—1847) nevéhez fűződik, aki az 1822-ben elhunyt Fischer Istvánt követte az érseki széken.¹ Pyrker ezt megelőzően 1818—1820. között szepesi püspök volt, majd velencei patriarchává (1820), s alig egy év után 1821-ben, dalmát primássá nevezte ki az uralkodó.

Nem lehet feladatunk húszéves egri működésének politikai és egyházkezelési vonatkozásait vizsgálni.² Ellentmondásos egyéniség volt. Igazi feudális főpap, akinek „felfelé szolgál, lefelé zsarnoki és türelmetlen” modora, figyelemreméltó költői adottságokkal, a zene és a művészetek iránti őszinte és értő vonalommal párosult. Ő adott megbízást Hild Józsefnek az új főszékesegyház megtervezésére és felépítésére (1830—37. között). Műgyűjtő is volt, de nagy értékű képgyűjteményét, amely számára korábban külön épületrészt emeltetett az ér-

seki palotában — 1836-ban a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta. Egri tartózkodásai alatt, rendszeresek voltak házában a kamarazene-estélyek is.³ Irodalmi munkásságával a német kultúrát szolgálta, verseit ezen a nyelven írta. Költeményeire Schubert is felfigyelt, s kettőt közülük, a „Die Allmacht” és a „Das Heimweh” címűeket 1825 nyarán meg is zenésítette.⁴

Pyrker érdeklődése a népoktatás és a tanítóképzés iránt nem volt újkeletű. Mint szepesi püspök, egyházmegyéjében tett ellenőrző útjai során elszomorító állapotokat talált. „... 1819-ben Szepesi Megyében Egyházi Vizsgálatot tartván, több falusi iskolákban olly tanítókra találtam, kiknek inkább tanulni, mint tanítani kellene! Nevelé szívem fájdalmát némely Tanítóknak, kik mint énekesek az Isteni szolgálat végzésében részt venni szoktak, az éneklésben és orgonálásban fület, szívet sértő járatlanságok, akik ugyanazon ének s orgonával fojtják el a szívek buzgóságát, mellyel különben az ájtatosságot leghathatósabbban emelni lehetne!” — írta 1828-ban Szent György napján kelt körlevelében. Majd elmondja, hogy ezek a tapasztalatok arra indították, hogy püspöki székhelyén, Szepesváralján, „Praeparandia Intézetet” alapítson.⁵ Ugyanebben a körlevélben bejelentette, hogy Egerben is hasonló intézetet szándékozik létrehozni: „... melybe felvétendő Ifiak a helybeli Főképtalan pártfogása alatt. Egyházi Tanító által a szükséges tanulmányokban, nevezetesen a jó erkölcsökben, tanításmódban, ének s Orgona hangoztatásban s az Énekeseket illető egyházi szertartásokban az Intézet költségén kitaníttatván, a keresztény híveknek jó példával szolgáljanak, a kisdedeket a keresztény Hitben, kezdő tanulmányokban oktassák, az Isteni szolgálatot illő ének és Orgona hanggal segéljék s abban foglalatoskodó Lelki-gondviselőknek illőkép szolgáljanak.”

Az érsek elképzelése az volt, hogy az egri Egyházmegyében csakis olyanok nyerhessenek tanítói és kántori alkalmazást, akik az általa felállított intézetben kapták kiképzésüket. Azok, akik esetleg máshol végezték tanulmányaikat, megfelelő vizsgák letételével bizonyították volna felkészültségüket. Azt is szeretne volna elérni, hogy a már működő tanítók közül azok, akikről a kerületi eszerek megállapították, hogy még nem eléggé járatosak a tanításban és a „Hangzászat mesterségében”, — az egri képzőben ezekből a tárgyakból megfelelő oktatásban részesüljenek.⁶

A kétéves tanítóképzés (1828—1871)

A képzés megindulásához természetesen megfelelő pénzbeli fedezetre is szükség volt. Pyrker maga 5000 Váltóforinttal járult az alaptőke megteremtéséhez. Felhívása nyomán a Főképtalan, az egyházmegyei papság, s más személyek adományaiból végül is 28 905 Váltóforint és 10 krajcár gyűlt össze. Ennek évi kamataiból biztosítani lehetett a tanárok fizetését, egyes diákok teljes bentlakásos ellátását, valamint az iskola zavartalan működéséhez szükséges dologi kiadásokat. A kezdet szerény. Az 1828 29-es tanévben 7 növendék kezdte meg tanulmányait. Valamennyien „teljes”, azaz 4-osztályú gimnáziumot végeztek. Zenei előképzettségükről sajnos nincsenek adataink. Bizonyos, hogy valamilyen hallás-vizsgálatnak és hangpróbának kellett alávetniük magukat felvételüket megelőzően.

Az igazgatói tisztet *Rajner Károly* (1762—1846) címzetes püspök, nagypré-

post tölthette be. Vezető tanár *Maskovics Mihály* (1803—1872) az addigi nagykállói káplán lett. A képző első zenetanárai *Wilt Antal* és *Rudassy László* voltak.

Wilt Antal életéről keveset tudunk. Osztrák származású. A század első éveiben már a főszékesegyház zenészei közt találjuk, majd P. József ágostonrendi szerzetest követve, az együttes karmestere („hangászigazgató”) lesz. Széles látókörű, sokoldalúan képzett muzsikus volt. A székesegyház kottatárának tanulsága szerint, együttesével egyebek közt több Mozart- és Haydn-mise-kompozíciót előadatott.⁷ De nemcsak az egyházi zene művelésében volt jelentős a működése. Az ő nevéhez fűződik az egri nyilvános zenei élet első igazi kezdeményezése is. A levéltári források szerint, a vezetése alatt álló főszékesegyházi zenekar, 1821. április 24-én Húsvéthétfőn, az egri szegények intézete javára nagyszabású hangversenyt adott. Ezen, hogy csak néhányat említsünk meg a gazdag műsorból, elhangzott Haydn Üstdob-szimfóniájának Andantéja, „egy nagy Symphonia (összezengetés) egész muzsika-karral Beethoven Lajos után”, továbbá befejezőként egy Mozart-szimfónia.⁸ *Wilt* rendszeresen közreműködött ezenkívül Pyrker érsek zeneestjein is, ahol mint gordonkás, kamaraművek (főleg vonósnégyesek) előadásában vett részt. Személyében a tanítóképző mindenképpen jó ízlésű, sokoldalú muzsikust kapott. 1846-ban bekövetkezett haláláig zeneelméletet, gregorián-éneket, és orgonajátékot tanított.

Rudassy László 1794-ben született. Előbb Recsken működött, majd 1821-ben elnyerte a főszékesegyház kántori állását, amelyet azután 38 éven át betöltött. Hosszabb betegeskedés után 1859-ben, 65 éves korában hunyt el. Gyakorlati muzsikus volt, aki figyelemre méltó, jártassággal rendelkezett az orgonaépítés és -javítás mesterségében is.⁹ Az egyházi népéneket, s a kántorsággal kapcsolatos egyéb zenei tudnivalókat tanította. Egyházi énekek gyűjtésével is foglalkozott.

Az iskola kezdeti éveinek történetéről a már fentebb említett *Maskovics Mihály* leírásából kapunk képet.¹⁰ Beszámol az intézet céljáról, rendtartásáról, az egyes tárgyakról, a tanárok feladatáról, a taneszközökről (könyvek, hangszerek) és a végzett növendékekről. Az alábbiakban áttekintjük mindezek zenei vonatkozásait.

Az iskola olyan tanítók képzését tartotta elsődleges céljának, akik egyben kántorok is lesznek. Fontos tehát, hogy ezek olyan jártasságot szerezzenek a zenében, amely „méltó az isteni szolgálat méltóságához”. *Maskovics* szomorú jelenséggént említi, hogy a falvakban működő kántorok közül sok „hangászi ösmeretét... oly Mesternek ujjairól szedegette, ki e mesterségben a C betűt sem ösmeri”. Fő célja tehát az intézetnek, hogy olyan tanítókat képezzen, akik mind a tanítandó tárgyakban, mind pedig a zenében kellő ismeretekkel bírnak.

Az érsek és a Főkáptalan döntése szerint, a felvételek elbírálásakor előnyben kellett részesíteni azt a jelentkezőt, aki valahol már folytatott zenei tanulmányokat. Ugyanakkor „különvendő”-ként zeneileg teljesen alkalmatlannak felvételére is nyílt lehetőség.¹¹ A tantárgyak között a legfontosabb természetesen az „*Iskolai Tanítás és Nevelés Tudománya*” — vagyis a pedagógia volt, de megkülönböztetett hangsúllyal történik említés a zene tanulásáról, mint a növendékek másik fő kötelességéről. Jártasságot kellett szerezniük „a *Clavir és Orgona* illő hangoztatásban, szoros értelemben vett alaptul kezdve, valamint a *Processiokhoz* való *Deák versezetek (Antiphonák)* éneklésében... Ide járulnak a *Szent Misék, Vecsernyék Lytániák és Temetésekhez* tartozó szabad hang-

zatú Deák és Magyar énekekben, valamint az Egyházi Szertartásokban foglalkozó Pap mellett szükséges szolgálatban való oktatások és gyakorlatok”.

A zenei tárgyak tehát a következők voltak:

1. *A zongora-, és az orgonajáték alapjai.* Ebben olyan szintet kellett a növendékeknek elérniük, hogy a népének-kiséreket és egyszerűbb prelúdiumokat („Előhangzatokat”) elfogadható („illő”) módon képesek legyenek eljátszani.
2. *Gregorián-ének.* Azokat a dallamokat tanulták, ill, gyakorolták, amelyek a kántori szolgálat ellátásához a legfontosabbak voltak. (Elsősorban a rezponzóriumok, valamint a nagyheti szertartások és a temetési szertartások hivatalosan előírt dallamai). Ezek tanítása „hangbetűk” szerint történt. Feltételezhető, hogy ugyanakkor bizonyos hangképzőgyakorlatokat is végeztek. Erre már csak azért is szükségük lehetett, mert ezt az énekek latin nyelvű szövegének érthető kiejtése is megkívánta.
3. *Magyar egyházi népének.* Ennek a tárgynak a feladata az volt, hogy az általános miseénekeken kívül, az egyházi év különböző időszakaira, ünnepeire (Karácsony, Nagyböjt, Húsvét, az egyes szentek ünnepei, Mária-énekek stb.) való énekek közül minél többet megtanuljanak énekelni, s orgonával kíséreni. Foglalkoztak még ezeken kívül temetési búcsúztatók írásával is.
4. *Zeneelméleti ismeretek.* Maskovicsnál erről kifejezetten nem történik említés. Ennek oka valószínűleg az, hogy ezzel, az orgonajáték elsajátítása közben foglalkoztak. Alább közöljük annak a tantervnek egy részét, amelyet maga Wilt dolgozott ki, s amely az érsek, s a Helytartótanács jóváhagyása után, már az iskola működésének első évében érvénybe lépett.¹²

Eszerint az 1828/29-es tanévben, az első félévben zeneelméletből a tananyag a következő volt.

(I. Szakasz. A közönséges Törzsök Reguláru. A Hangokrul.)

1. A Hangtudomány hány betűből áll?
2. Miből áll a Scála?
3. Mi által mutatódnak meg a Hanglajtorján a Hangok?
4. Hányféle Kultsok vannak a Musikába?
5. És mitsoda következősök vannak azoknak?
6. A Kóták, Pausáknak és Pontoknak Betse?
7. Betsére nézve hányféle a Kóták?
8. Mi értetik a Hármas Kóták alatt?
9. A Pausákrul.
10. Mitsodák a Pausák a Musikába?
11. A Pontokrul.
12. Mit jelent a Pont a Musikába?
13. Hányféle változtató Jegyek vannak a Musikába?
14. A tactusról.
15. Miből áll a Tactus és hányféle?
16. Hogy osztatik el a Tempo, vagy Időhatározás?
17. Az Időhatározáson kívül mitsoda különböző Jegyek vannak még a Musikába?
18. A Hangtávolságrul.

19. Mit teszen egy Intervallum és Mitsoda?
20. Mint szükséges a Hangtávolságot (Intervallum) illendően kiszámítani?
21. Mit tesz egy Kóma a Musikába?
22. Miből áll a tiszta Akkord Dur és Moll tónusba?

Mint látjuk, zenei alapfogalmakról van szó, amelyek többé-kevésbé logikus sorrendben követik egymást. Kifejtésük, és számonkérésük katekizmuszerűen történhetett, valószínűleg írásbeli feladatokkal egybekötve.¹³ További tanulmányaikban az összhangzattannal foglalkoztak, s eljutottak az egyszerűbb alterációk ismeretéig.¹⁴ A zenére fordított heti óraszám a következőképpen alakult: az orgona (zeneelmélet) és gregorián-ének oktatására heti 12 óra jutott (naponként 2 óra); az egyházi népénekkel, s annak orgonakíséretével a vasárnapokon és az ünnepnapokon foglalkoztak egy-egy órában. A másodévesek ezen kívül Rudassy vezetésével a templomban, valamint a temetési szertartásokon gyakorló kántori munkát is végeztek oly módon, hogy naponként más és más jelölt került sorra.

Akik nem voltak alkalmasak a kántorságra („külnövendékek”) egy év eltelte után, ha az előírt vizsgákat letették, „bizonyosság levelet” kaphattak, amely mint iskolamestereket tanításra jogosította őket. Az előírás szerint, a többieknek a második évben „minden üdejeiket az Orgona bővebb gyakorlására” kellett fordítaniuk. Ezek a „másodéviak” — írja Maskovics —, „naponként az Egyházi Karzaton Sz. Misék és Lytániák alkalmával a Városi Énekes oldala mellett oly gyakorlatokat tettek az ének és Orgona hangoztatásban, hogy azokban az Intézet Jótevői és Elöljárói örömet, első évi társaik, különösen a hangászattal járó nehézségek legyőzésére elég ösztönt és reményt találnak, önma-guk pedig rendeltetésekhez illő bátorságot és ügyességet szerezének.”

Az intézet természetesen gondoskodott arról, hogy biztosítsa a zongorán és orgonán való gyakorlást. „A Hangászatra nézve... egy ingó Orgonán kívül van az Intézetnek három kishangú Clavirja, a nagy hangú fortepiánók egymás hangját összezavarván illy iskolában úgyis alkalmatlanok volnának; ezeken kívül majd mindenik Nevendéknek vagyon saját kisded Clavirja, mellyen magát minduntalan gyakorolhatja.” A leltárjegyzék említést tesz még egy kottavonalas fekete tábláról is, „mellyre a Hangász Mester Cadentiákat krétával írni szokott”.

Az „ingó” orgona valószínűleg az 5, esetleg 6 játékos, pedál nélküli hangszer lehetett.¹⁵ A „kisded Clavir” alatt Tafelklavier (asztal-alakú zongora) értendő. Ezek a hangszerek, amelyeket gyakran dirigenspultba vagy íróasztalba is beépítettek, a múlt század első felében igen elterjedtek voltak. Hangterjedelmük mintegy három, esetleg három és fél oktávnyi volt. Gyakorlásra „néma” Tafelklavier is készült. Mint már említettük, az intézet a Foglár-felé épületben nyert elhelyezést. Ugyanitt volt a bentlakó növendékek szállása is. Külön zene-termük is volt. Teljes ingyenes ellátásban részesültek, s amikor az iskolát eredményesen befejezték, egy bizonyos pénzösszeget is kaptak, s megtarthatták mindazokat a könyveket, amelyekből tanultak. A pályájukat kezdő fiatal tanítókkal való törődést jelzi az az espereseknek szóló érseki utasítás is, amely meghagyja nekik, hogy az üresedésben levő állások betöltésénél pártfogolják, s „öregebb Tanítók s Énekesek által alattomos utakon gátolni ne engedgyék” őket.

Az intézet első korszakából származó oklevelek¹⁶ részletesen feltüntetik az egyes zenei tárgyakat is.

In organo		In cantu	
Gregoriano	Sacro populari	Fundamentis theoreticis	Execution practica

Az oklevélen az igazgató és a pedagógiai tárgyakat tanító professzor aláírásán kívül, ott találjuk az orgonatanár és az egyházi népének tanárának aláírását is.¹⁷

Pyrker egri kezdeményezésének nyomán, a negyvenes évek közepéig több új tanítóképző alakult az országban. Ezek részben egyházi, részben pedig állami alapítású iskolák voltak.¹⁸ 1845-ben a Helytartótanács elküldte az érseknek e képzők tantervét azzal a kéréssel, hogy az egyöntetűség kedvéért az egri intézetben is kívánatos lenne a bevezetése. Pyrker azonban már 1844-ben átszervezte az iskolát, mégpedig oly mértékben, hogy annak tantervi követelményei új tárgyak bevezetése folytán, jóval nagyobbak voltak az állami tantervénél. Bár, a zenei tárgyak oktatása (résztárgyak, óraszám) ezután is az eddigiek szerint történt, bizonyosnak látszik, hogy az egyéb tantárgyakkal járó megnövekedett elfoglaltság miatt a gyakorlásra kevesebb idő jutott. A növendéklétszám is jelentősen emelkedett, s így a zenetanárok nem sokat tudtak a diákok egyéni tanításával foglalkozni. Színvonal-emelkedésről tehát semmiképpen sem beszélhetünk. A felvétel feltételei változatlanok maradtak. Így továbbra is előnyben részesültek azok, akik bizonyos zenei előképzettséggel bírtak. A felvételi folyamodványt az igazgatóhoz kellett benyújtani, de a felvételtől végső fokon maga az érsek döntött. Mint érdekes kortörténeti adatot, az alábbiakban közöljük, egy ilyen folyamodvány szövegét.¹⁹

Írója Jámbor János, Pócspetri község jegyzője. A folyamodvány kelte: 1844. február 13. Címzettje, Rajner Károly püspök, az intézet igazgatója. „*Méltóságos Püspök! Egyik fijamnak Pálnak az Egyházi szolgálatra való hajlandóságát örömmel tapasztalván, ha költségembe került is, mégis az Orgonára és Egyház Eneklésre Eötet a helybeli Orgonistánk által taníttattom és csaknem 3 eszten-deje, hogy ezen tanulását észrevételem szerint mind az Oktató Mesterének, mind pedig a helybeli Plébános úrnak megelégedésére folytatja...*” Ezután kifejti, hogy nagyon sajnálná, ha fia „csak az eddig merített tudományban maradna”. A fia maga is szeretné, ha valamikor tudásával a „híveknek lelke örö-mére” lehessen. Jegyzői hivatalából származó jövedelme azonban kevés ahhoz, hogy a taníttatás költségeit fedezze, mivel Pál fián kívül, még két „neveletlen” gyermekéről kell gondoskodnia.²⁰ Levelét a következő sorokkal zárja: „*mélyen esedezem a Pál fijamért, hogy Eötet kegyelmébe venni és az egri Praeparandia Intézetében, ahol e Szent Tudományba tökéletes Oktatást vehet, kegyesen be-fogadni méltóztasson...*” Sajnos, nem tudjuk lett e eredménye a folyamod-ványnak, mivel az 1845–46-ban képesítést nyert növendékek adatait nem ismerjük. Jámbor Pál neve a későbbiekben ser.. szerepel a végzettek listáján.²¹

1846-ban meghalt Wilt Antal. Helyébe *Zsasskovszky Ferenc* lépett, aki főszékesegyházi karnagyi teendőinek ellátása mellett, a képzőben a gregorián-éneket és az orgonát tanította.

Zsasskovszky Ferenc 1819-ben született az Árva megyei Alsókubinban. Zenére kezdetben édesapja tanította, aki kántor volt. Középiskoláinak elvégzése után, néhány évig Námesztő községben élt. A község plébánosa maga is ügyes muzsikus volt, és magasabb zenei tanulmányok elvégzésére biztatta. Tanácsára Prágába ment, ahol 1841—43. között az akkor már híres Orgonista-iskolában folytatott beható tanulmányokat.

Tanára Karl Pitsch volt.²² *Zsasskovszky Ferenc* zenei és pedagógiai munkássága révén országosan is nagy megbecsülésnek örvendett. Több mint negyven évig működött Egerben, ahol nemcsak az egyházi zenét fejlesztette magas fokra, hanem — pedagógiai munkássága mellett —, a város egész zenei életében is irányító szerepet töltött be, egészen 1887-ben bekövetkezett haláláig. Neve rendszerint együtt szerepel 1824-ben született testvéröccsével, ifj. *Zs. Endrével*, aki miután Egerben jogi tanulmányokat folytatott, később maga is elvégezte a prágai Orgonista iskolát (1851—52). Országos hírű orgonaművész volt. Nevéhez fűződik, többek között az első magyar orgonaiskola megírása (*Gyakorlati Orgonász*, 1865) 1857-től, haláláig (1882) őt is a képző tanárai közt találjuk.

A *Zsasskovszky*-testvérek számos közös munkával gyarapították a magyar egyházzenei és -pedagógiai irodalmat. Legjelentősebb munkájuk, az 1855-ben megjelent Egyházi Énektár volt, melynek szövegi részét Tárkányi Béla (1821—1886) gondozta. A mű az egész országban ismert volt, s rendkívüli népszerűségére jellemző, hogy még 1930-ban is készült belőle újabb kiadás. Hivatalos tananyaga volt az egri tanítóképzőnek is.²³ Az átszervezést követően a tanítási rend a következő módon alakult. Az iskolai év október elsejével kezdődött, s egészen júliusig tartott. Félévben és év végén vizsgák voltak, amelyeken az érsek is megjelent. A tanórák beosztását pontos „leckerend” szabályozta. Ebből tudjuk, hogy délelőtt és délután is volt tanítás. A zenei tárgyak oktatására mindig a második órában került sor. A másodévesek tanáraik vezetésével valamelyik helyi népiskolában tanítási gyakorlaton is részt vettek. Az 1848-as forradalom, majd az azt követő szabadságharc eseményei a képző működésében is éreztették hatásukat. A növendékek száma megcsappant. Jó néhányan beálltak a hadseregbe, s voltak, akik elhagyták a várost, amely a kápolnai csata idején felvonulási területté vált.

Az 1848—49-es tanévben az iskolának mindössze 14 tanulója volt, akik közül 9 az I., 5 pedig a II. évfolyamra iratkozott be.

1852-ben a Tanítóképző a Foglár-féle épületből a Lyceumba költözött át. Ekkor alapította meg ugyanis az előbbi helyen *Bartakovics Béla* érsek²⁴ az „Angolnők” (Angolkisasszonyok) iskoláját és nevelőintézetét. Tantervi és egyéb változást jelentett az intézmény belső életében az úgynevezett *Organisations Entwurf*²⁵ életbe léptetése. Ennek elsődleges célja a germanizálás volt. Elrendelte ugyanis, hogy „a németnyelv tanítására hetenként több idő fordításék. Úgy ennek mint a magyar nyelvnek necsak rideg szabályai taníttassanak, hanem használatába is jól begyakoroltassanak a növendékek. A többi tárgyra nézve, csak a legszükségesebbeket kell tanítani”. Azt is előírta a rendelkezés, hogy tanárnak csak az alkalmazható, aki a német nyelvet érti. Az 1854-ben

kiadott helytartói rendelet a következő feltételekhez kötötte a tanítóképzőkbe való felvételt:

1. Az alreáliskola II. osztályának, vagy az al gimnáziumok elvégzése.
2. A 16 éves életkor betöltése.
3. Kifogástalan erkölcsi élet.
4. Testi alkalmasság.
5. Zenei előképzettség az éneken és az orgonajátékban.

A rendelet egyben meghatározta azt is, hogy mit és mennyit kell a felvételt nyert jelölteknek tanulmányaik során énekből és zenéből elsajátítaniuk:

„Zeneoktatásból annyit merítsenek, amennyi szükséges nekik az iskolában, továbbá a templomban, mint orgonistáknak. Orgonajáték, cadenciák, praeludiumok oktatandók.”²⁶

Bartakovics érsek igyekezett ugyan, hogy a régi tanítási tervet megőrizze. a német nyelv bevezetését azonban nem lehetett elkerülnie, az intézet bezáratásának kockázata nélkül. Az 1856–57-es tanévtől kezdve az iskola tanterve²⁷ az alábbi módon alakult:

Tantárgyak	Óraszám	
	I. osztály	II. osztály
Hittan	2	2
Nevelés-, és tanítástan	4	2
Magyar nyelv	2	4
Történelem, földrajz	2	2
Számтан, ütemírás	2	2
Természettan	—	1
Német nyelv	2	2
Gazdászattan	—	1
Zene	4	4
Ének	4	4
Összesen:	22	24

Az ének és a zene oktatása a heti 8—8 órával megfelelő súllyal kapott helyet a Tantervben. Az egyéb tárgyak óraszámához viszonyított aránya is jelezte, hogy az intézetben tanító-, és kántorképzés folyik. Szerencsés módon illeszkedik, mintegy a kettő közé a pedagógiai tárgyak fontosságának hangsúlyozása. Az adott keretek között ettől többet, vagy jobbat a tanterv belső elrendezésében aligha lehetett volna kialakítani.

Az ének- és zeneórákat hétfőn, szerdán, pénteken és szombaton tartották, mindkét évfolyamban 8 és 9, valamint 2 és 3 óra között. Az időpontok, különösen a délutániak, nem voltak a legszerencsésebbek. Az ebéd utáni álmoság alighanem érezte kellemetlen hatását tanárnál, növendéknél egyaránt.

Az „Entwurf” egyébként képesítési okmányt követelt meg a már működő tanítóktól is. Aki oklevél nélkül tanított — s ilyenek elég szép számmal akadtak még, azt rendkívüli tanfolyamra kötelezte. A tanfolyam befejeztével vizsgát kellett tenniük az előírt tárgyakból, beleértve természetesen a zenei tárgyakat is. Ez az intézkedés helyes volt. Rendelkezés született a bizonyítványok egységes kiállítása érdekében is. A Zsasskovszky-testvérek javasolták, hogy a zenei „jellé”-ek három tárgyra terjednek ki, vagyis a tanulók külön jegyet kapjanak római karénekből (gregorián), népénekből és orgonálásból. Azt is in-

dítványozták, hogy a bizonyítványban jelöljék meg, hogy a jelöltnek erős, csengő, lángy, „kitartó” vagy gyenge hangja van-e.

Tankönyveik a következők voltak:

— Kohn: Iskolai énekek hangjegyekkel. Pest, 1857.

— Schmidt Péter: A zene tankönyve tanítóképezdek számára. Pest, 1857.

— Wimmer József: Énekiskola. Pest, 1857.

— Tárkányi—Zsasskovszky: Egyházi Énektár. Eger, 1855.

Ez utóbbi kiadványnál érdemes néhány gondolat erejéig megállnunk. Tartalma igen változatos volt: magyar, német, cseh és különféle tisztázatlan eredetű „kántorok ajkáról” átvett dallam szerepelt itt meglehetősen ötletszerű válogatásban. Ugyanakkor nem vitatható el a gyűjteménytől, hogy az akkori, sőt, a jóval későbbi gyakorlati igényeket is ki tudta elégíteni. Tekintettel volt a kántorok nem túlságosan nagy orgonatechnikájára is. Az énekesek kísérete könnyű. Az első kiadás még szűk szerkesztésben harmonizálja a dallamokat: a jobb kéz fogja az akkord 3 (v. 4) hangját, a bal kéz a basszust játssza esetleg oktávketőzéssel v. pedállal. Az énekek hangfekvése általában magas, nem ritka a kétvonalas „é”, vagy az „f”-hang sem. Az egyes dallamsorokat különféle ízléstelen, — de akkoriban divatos cikornyák („kadenciá”-k) fűzték egymáshoz.²⁴

A hároméves tanítóképzés (1871—1882)

A kiegészítés az oktatásügy területén is változásokat hozott. Az 1868-ban megszületett XXXVIII. t. c., a *népoktatásügyi törvény*, kimondta az általános tankötelezettséget, s létrehozta az egységes népiskolákat. A felmérések megállapították, hogy a tanköteleseknek 47%-a nem járt semmiféle iskolába. Azt is kiszámították, hogy a törvény teljes végrehajtásához kb. 10 ezer tanítóra lenne szükség. A tanítóképzés egységesítése, megreformálása napirendre került. Bartakovics érsek *Tárkányi Bélát* bízta meg az újjászervezés munkájával, aki akkor az intézet igazgatója volt. Az 1870. október hó 10. napján kelt érseki rendelet bejelentette, hogy a következő tanévtől az iskola a III. évfolyammal bővül. Ugyanakkor új tanárok kinevezésére is sor került. A Zsasskovszky-testvérek, mint óraadó tanárok ezután is változatlanul ellátták az ének-zene tárgyak oktatását. Óradíjukat 150—150 forintban állapították meg. Az iskola hangszerállományába ebben az időben mindössze 2 orgona, 2 zongora és 6 hegedű tartozott. Egy tanári testületi gyűlésen (1870 november) a zenetanárok beadványt terjesztettek elő, amelyben egyrészt a már meglevő hangszerek javítását kérték, másrészt új hangszerek beszerzését szorgalmazták. A tanári testület a beadványt megértően fogadta, s az érseki döntés is kedvező volt. Az anyagi fedezetet *Léner Sándor* minorita szerzetes 2000 forint összegű adománya biztosította, amelyet teljes összegben a hangszerállomány felújítására, ill. bővítésére fordítottak, az alábbi elosztásban:

Új „minta”-orgona beszerzésére	500 frt.
2 új zongora beszerzésére (á. 250 frt.)	500 frt.
20 hegedű beszerzésére (á. 10 frt.)	200 frt.
8 néma zongora beszerzésére (á. 40 frt.)	320 frt.
2 régi orgona javítására	100 frt.

2 régi zongora javítására
Egyéb szükségletekre

60 frt.
326 frt.

(összesen): 2006 frt.

A zongorákat a pesti Chmel-féle cégtől vásárolták. Az orgona megépítésére Mooser Lajos orgonaépítő kapott megbízatást.²⁹ Ugyanezen az értekezleten egy külön zeneterem kialakításának tervéről is szó esett. Ez azonban csak három évvel később, 1873-ban valósult meg, az új érsek *Samassa József* (1828—1912) egyik legelső intézkedése nyomán. Igaz, sok köszönet aligha lehetett benne; évekkel később is, visszatérő panaszként arról értesülünk, hogy a terem ablakai rosszak, a hideg levegő megdermeszti a növendékek kezét, erős fűtés mellett is hideg van, s mivel a terem padlózata márvány, „a zeneterem állandó meghűlés forrása”.

Egyéb nehézségek is adódtak, elsősorban abból, hogy időről időre a növendékek fegyelmeivel kapcsolatosan is akadtak gondok. A 70-es évekből fennmaradt tantestületi jegyzőkönyvekből meggyőzően kitűnik, hogy a diákok nevelése akkor sem volt könnyű dolog. Mindezek mellett azonban elmondhatjuk, hogy a képzőben komoly, becsületes munka folyt, s aki tanulni akart, nemcsak a zenében, hanem a többi tantárgyakban is, országos hírű szakemberek útmutatásai nyomán megszerezhetette azokat az ismereteket, amelyek további fejlődését megalapozhatták.

Következzék itt egy összegző kimutatás a zenetantárgyak érdemjegyeiről, az intézetnek abból az évéből, amikor már mind a három évfolyamon folyt a tanítás (1872—73).

Osztályok I—III.	Római karének					Népének					Orgona				
	kitűnő	jó	elégséges	elég	telen	kitűnő	jó	elégséges	elég	telen	kitűnő	jó	elégséges	elég	telen
I. osztály	—	4	8	4	—	—	—	—	—	—	4	3	2	7	—
II. osztály	1	4	4	3	—	1	5	2	4	—	1	6	2	3	—
III. osztály	3	8	4	2	—	3	6	8	1	—	3	9	3	3	—

Az első osztályban 16, a másodikban 13, a harmadikban pedig 18 növendék tanult. Egy másodévfolyamos növendék a zenei tárgyakból nem kapott osztályzatokat.³⁰

Az 1860-as évek végéig a növendékek zenei nevelésében, érthető módon, a kántorképzés szempontjai voltak a meghatározóak. A hároméves képzés bevezetésével lehetőség nyílt az előrelépésre. *Sivampel József*, az iskola tanára (természettudományokat tanított), már 1872-ben felvetette a gondolatát egy iskolai zenekar megalakításának. Egy tanári értekezleten kifejtette, hogy a heti 8 zeneóra kevés a növendékeknek arra, „hogy a kornak megfelelő” zenei képzettségre tegyenek szert. Felkérte tanártársait, anyagilag is járuljanak hozzá, hogy a zenekar vezetésére muzsikust lehessen szerződtetni, heti két alkalomra. Említést érdemel az a zenei esemény is, ami 1875. április 30-án zajlott le a Lyceum disztermében. A Zsaskovszky-testvérek rendezésében ezen a napon került sor arra a hangversenyre, amit a képző növendékei az egri egy-

házmegyei kántortanítók nyugdíjtökéjének gyarapítására rendeztek. A hangversenyen a jó képességű diákokon kívül a tanárok is felléptek.

1880-ban énekkar is alakult. Vezetőjeül a diákság *Katinszky Gyulát* kérte fel, aki a pedagógia tanára volt, majd később a képző igazgatója lett.³¹ Arról is tudunk, hogy vonósnegyes is alakult.

Mindez abból a felismerésből eredt, hogy a zeneszerető illetékesek tisztában voltak a leendő tanítók népművelői feladataival. S valóban: a zenekultúrát sok-sok éven át azok a becsületes, s máig is példamutató hivatástudattal betöltött tanítók igyekeztek ápolni és terjeszteni, a maguk gyakran nagyon szerény eszközeivel, akik az egri, és más tanítóképzők padjaiból kerültek arra a helyre, ahová az élet állította őket.

JEGYZETEK

1. Az érseki szék Fischer halálát követően, négy éven át betöltetlen volt. Pyrker 1826-ban kapta meg kinevezését. Beiktatására 1827. szeptember 26-án került sor. Mivel a városban pontosan egy hónappal korábban, augusztus 26-án súlyos tűzvész pusztított, a beiktatás aránylag szerény keretek közt zajlott le!
2. Lásd erre vonatkozóan Nagy József: *Eger története*, Bp. 1978. 272—275. 1.
3. Pyrker kamarazene-estjeiről Frankenburg Adolf (1811—1884) emlékezéseiben olvashatunk
4. Maurice J. E. Brown mindkettőt mint „legpompázatosabb stílusban” írott dalokat említi. Lásd: Schubert kalauz, Bp. 1981. 229—231. 1.
5. A szepesváraljai „Praeparandia Intézet” elsősorban német tanítási nyelvű iskola volt. Bizonyos tárgyakban, elsősorban az egyházi énekkel kapcsolatosan, a szlovák népnyelv is helyet kapott.
6. Ma ezt „kötelező továbbképzés”-nek, vagy „oklevélszerző tanfolyam”-nak neveznénk.
7. Így pl. Haydn Nelson-miséjét is előadták. Szólamanyagának másolásában maga Wilt is részt vett. A kórusanyag szoprán-szólamának a végén az 1837. III. 29-es dátumot találjuk.
8. E hangverseny körülményeiről, fogadtatásáról stb. lásd Szabó Ignác: *Eger város múltjából*, Eger, 1898. 117—120. 1.
9. Rudassy Lászlóról, mint orgonaépítőről lásd Szigeti Kilián: *Régi magyar orgonák*. Eger, Bp. 1980. 94—95. 1.
10. „A falusi Iskola Mesteri Hivatalra készítendő számára az Egri Anyamegyében alapított Intézetnek rövid előadása. Írta: M. M.” Eger, 1834.
11. Ezek tanulmányaik elvégzése után csak mint „iskolamester”-ek működtek. Kántori szolgálatot — hivatalosan — nem tölthettek be.
12. Lásd: Benkóczy Emil: Pyrker első magyar tanítóképzője, Eger 1928. 38—39. 1.
13. A közölt tantervi rész szaknyelvezete tekintetében is érdekes. Egyes fogalmakat a szokásos elnevezéssel jelöl, bizonyos fogalmakat pedig olyan magyar szóval, amelyek később nem honosodtak meg: pl. tempó — időhatározás, „változtató jegyek” (módosítójelek) stb.
14. Legalábbis tantervileg. Hogy ki milyen mélységig sajátította el ténylegesen az anyagot, az akkor is csakúgy mint ma, az illető szorgalmától s legfőképpen zenei adottságaitól függött.
15. Szigeti, az egri orgonákról szóló könyvében e hangszeret nem említi.
16. Benkóczy i. m. 40. 1.
17. Hivatalos címe mindkettőjüknek „magister” volt.
18. Egyházi képzők voltak többek között, a pécsi (1831), az esztergomi (1842) intézetek. Állami alapítású iskolák nyíltak Pesten (1842), Szegeden (1845), Nagykanizsán (1845), s másutt is. Lásd: *Pedagógiai Lexikon*, Bp. 1976—1979. III. kötet, 267—268. 1. *Népoktatás-címszó*.
19. Benkóczy i. m. 49—50. 1.
20. A „neveletlen” kifejezés alatt kiskorú gyermekeket kell értenünk.

21. Benkóczy i. m. 233. 1.
22. Karl (Karel František) Pitsch (1786—1858) cseh zeneszerző és orgonista. 1840-től a prágai Orgonista-iskola igazgatója, ahol többek között Dvorzsák is tanítványa volt.
23. A Zsasskovszkyak emlékezete, Eger, 1911.
24. Bartakovics Béla (1791—1873) az 1847-ben elhunyt Pyrkert követte az érseki székhelyben.
25. Teljes címe: „Entwurf der Organisation der Gymnasium und Realschulen in Oesterreich” — azaz „Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezetének tervezete”. Lásd bővebben: Pedagógiai Lexikon, Bp. 1976—1979. I. kötet, 365—366. 1.
26. Benkóczy i. m. 56—58. 1.
27. Uo. 59. 1.
28. A második (bővített) kiadás (1874) már tágszerkesztésű harmonizálással („kitágított formában harmonizálva”) jelenik meg, s a hangfekvés is kényelmesebb.
29. Mooser Lajos (1807—1881) orgonáiról, egri működéséről lásd: Szigeti i. m. 105—148. 1.
30. Az 1872—73. évi közös értesítő alapján.
31. Katinszky Gyula (1841—1913) volt az egyik társszerkesztője a Népiskolai Tanügy c. folyóirat zenei melléklapjának a Cecília-nak.